

Vähemmistökirjallisuuden merkityksestä

Anitta Viinikka-Kallinen

Tromssan yliopisto

Mielikuvien merkitys identiteetin hahmottumisessa on erittäin suuri. Syrjintä saa ihmisen joskus epäilemään omia kokemuksiaan ja vähättelemään omaa todellisuuttaan. Mielikuvat määräävät, mitä muut ajattelevat meistä, mutta kaikkein tärkeintä on, että ne määräävät, mitä me itse ajattelemme itsestämme. Jos sisäistämme rasistisia tai vähätteleviä asenteita, se johtaa oman taustan ja oman kulttuurin, eli oman itsensä häpeämiseen. Siksi on toistuvasti kysyttävä, kuka kertoo meikäläisistä. Meidän on oltava tietoisia siitä, kenen määritelmiä me käytämme ja kuka määrittelee meidän maailmamme. Siksi on niin tärkeää, kuka kertoo meistä ja millaiset asenteet kertojalla on. Tämä koskee taiteilijoita, tutkijoita, poliitikkoja, toimittajia ja kaikkia muitakin julkisten ammattien harjoittajia. Meidän on aina oltava varuillamme itse ilmoitetun neutraaliuden edessä. Jokaisella ihmisellä on oma arvomaailmansa, taustansa ja etninen ryhmänsä, johon hän kuuluu. Ihminen toimii yhteiskunnassa näistä lähtökohdista käsin. Kukaan ei voi häivyttää omaa persoonallisuuttaan, eikä se toivottavaa olekaan. Se, joka ilmoittaa olevansa arvovapaa ja neutraali, kätkee jotakin tai ei osaa määritellä itseään. Hän ei halua paljastaa lähtökohtiaan, ja tekee siksi vastaanottajalle vaikeaksi tulkita viestien kulttuurikontekstia.

Assimilaatiopolitiikka on tehnyt ongelmalliseksi asioita, joiden pitäisi olla ilon ja luovuuden lähde

Kulttuuri tarvitsee kohtaamisia. Eri kulttuuripiirien ja erilaisten maailmankuvien kohtaaminen rikastuttaa ja terästä oman kulttuurin sisältöä. Kulttuurien kohtaamisia on kuitenkin kahdenlaisia: tasa-arvoisia ja valtasuhteille alistettuja. Kun vähemmistökulttuuri kohtaa enemmistökulttuurin, määrittelymonopoli on yleensä jo etukäteen jaettu. Poliittisen ja taloudellisen vallan voimasuhteet siirretään kulttuurien kohtaamiseen. Vallan hegemonia pyrkii määrittelemään vähemmistökielen ja -kulttuurin arvon, ja se määrittelee sen kulttuurien hierarkiassa yleensä alimmaksi. Näin vähemmistön kulttuuriryöntekijöille jää suunnaton urakka; muistuttaa kieliyhteisönsä jäseniä siitä, että jokaiselle ihmiselle oma kieli ja kulttuuri on tärkein. Muut — vaikka miten yleismaailmalliset ja runsaasti käytetyt — tulevat vasta sen jälkeen.

Henkinen haltuunotto on sitä, että joku toinen määrittelee ryhmän tai yksilön, pitää hallussaan toisten mielikuvia, kertomuksia ja kokemuksia.

Itsetuntonne ja sitä kautta toimintakykymme kannalta on olennaista, millaisen kuvan saamme omasta kulttuuristamme. Kuka määrittelee kulttuurimme arvon? Näemmekö oman vähemmistökulttuurimme vieraan valtakulttuurin silmin, silmin jotka eivät tunnista meidän symbolejamme, meidän tarinoitamme ja meidän kuviamme? Ulkopuolisen kuva kutistaa kulttuurimme marginaaliseksi ja vähäpätöiseksi, joka ei kykene kilpailemaan nahkakansiin sidotun kansalliskirjallisuuden kanssa. Ulkopuolinen voi suorastaan nimittää itsensä meidän kokemustemme asiantuntijaksi ja ilmoittaa tietävänsä meistä enemmän kuin me itse. Vertailu toimii kulttuurihegemonian ehdoilla ja me omaksumme sen huomaamattamme koulussa, tiedotusvälineistä ja muussa julkisessa elämässä. Tarvitsemme paljon

vahvistusta omasta kulttuuristamme käsin huomataksemme, että näkökulma on väärä.

Vähemmistökirjailijan kaksinkertainen haaste

Ihmiselle on tärkeää kuulua kokonaisuuteen. Hänelle on tärkeää olla osa toisten ihmisten ketjua, sekä sukupolvien että aikalaisten. Kirjallisuus liittyy ihmisen hänen omiensa kollektiivisen muistin yhteyteen. Suullinen perinne on monin paikoin heikentynyt tai jopa kokonaan kadonnut. Etnistä ja alueellista identiteettiä vahvistava aines ei voi enää siirtyä kokonaan tai edes pääasiallisesti välittömässä henkilökohtaisessa kontaktissa. Kirjallisuus on saanut rooleja, jotka aikaisemmin kuuluivat lähiyhteisölle.

Vähemmistön kirjallisen kulttuurin ylläpitäminen ja kehittäminen on usein harvojen kirjoittajien varassa. Lisäksi vähemmistökirjailijan on vallattava paikkansa ainakin kahdella areenalla. Hänen on saavutettava uskottavuus valtakulttuurin kirjallisen kaanonin vartijoitten silmissä sekä osoitettava omilleen, että kuuluu edelleen heihin. Kirjallisuusinstituutio tarvitsee kategorioita ja selkeitä määritelmiä. Silloin harvoin, kun vähemmistökirjailija pääsee sisään valtakulttuurin kirjallisen kentän kapeasta portista, hän muuttuu osaksi kansallista kirjallisuusinstituutiota. Kirjailija halutaan leimata tavalla, joka profiloi hänet ja hänen tuotantonsa ymmärrettävästi suuren yleisön nähtäväksi ja ostettavaksi. Vähemmistökirjailijan kohtalona on usein saada selkeä, mutta yksipuolinen etiketti, jonka pitäisi koskea koko tuotantoa. Assosiaatioita ohjaamaan luodaan sellaisia määritelmiä kuin ”romanikansan ääni”, ”Pohjois-Amerikan intiaanien tulkki” tai ”mies, joka antoi ruotsinsuomalaisille kasvot”. Määritelmien mukana siirretään joukko mielikuvia, jotka ulkopuolisten silmissä luonnehtivat vähemmistöä.

Kirjallisuusinstituutio on nostanut kansalliskirjallisuuden kärkeen laajan epiikan, joka sijoittuu lähihistoriaan ja käsittelee aineistiaan lähes dokumentaarisesti. Arvottamisessa korostuu kirjallisuuden rooli kansakunnan muistina. Vähemmistökirjallisuuden tärkeä tehtävä tässä

yhteydessä on toimia vastamuistina ja täsmentäjänä. Kansalliskirjallisuuden suuret kertomukset keskittyvät yleensä valtakulttuurin ja valtaväestön merkkitapahtumien kuvaamiseen. Kansallisromanttisen poliittisen ajattelun ja sotien seurauksena syntyneen kansallisvaltioiden Euroopan tilalle ja rinnalle on taas kerran tulossa alueitten Eurooppa. Valtioitten rajat eivät ole kielten ja kulttuurien rajoja.

Kirjallisuudella on edelleen sanoma

Vähemmistökirjallisuuden tärkein tehtävä on oman vahvistaminen, ryhmän oman määritelmän tekeminen näkyväksi. Vähemmistökulttuurin kirjallinen harjoittaminen on monille kulttuurivähemmistöille, esimerkiksi kveeneille ja tornionlaaksolaisille, suhteellisen uutta. Nousevan kirjallisen kulttuurin suuri haaste on löytää oma ilmaisumuotonsa, kirjallinen diskurssi joka tuo jälleen kuuluvaksi sen äänen, jonka assimilaatiopolitiikka on vaimentanut. Vähemmistökirjailija on tuolloin joiltakin osin samassa asemassa kuin kansalliskirjallisuuksien luoja 1800-luvun lopulla. On löydettävä tarpeeksi vivahteikas kieli- ja ilmaisumuoto, joka kuitenkin kantaa mukanaan tarpeeksi omaa. On kuvattava ja vahvistettava omaa sortumatta silti kohdettaan banalisoivaan nurkkapatriotismiin.

Kirjallisuuden kaanon on monien valta- ja kulttuuripoliittisten ja kirjallisten ratkaisujen tulos. Kirjoitetun kirjallisuuden historian kuлуessa monien ryhmien sanataide on sivuutettu ja leimattu merkityksettömäksi tai jopa huonoksi. Tunnettuja esimerkkejä etnisen vähemmistökirjallisuuden rinnalla ovat työväenkirjallisuus, naiskirjallisuus ja aluekirjallisuus. Aluellisuus tai vähemmistöön kuulumisen marginalisoi kirjailijan edelleen helposti, erityisesti jos hän kuuluu tietoisesti vähemmistöön ja kantaa itsessään selviä etnisiä tunnusmerkkejä. Vähemmistökirjailija kohtaa usein välipitämättömyyden, tietämättömyyden ja jopa vihamielisyyden paksun muurin. Kirjallisuusinstituution edustajat naamioivat kulttuuriset asenteensa usein huoleksi kirjalli-

sista kvaliteeteista. Korkeakulttuurin ja populaarikulttuurin välistä eroa on kohtuuttomasti korostettu tutkimuksessa ja julkaisutoiminnassa. Ero voi kuitenkin olla aivan muualla kuin tekstin sisällössä. Tekijän persoonallisuus ja tausta luonnehtivat taiteellista tuotetta institution silmissä vähintään yhtä paljon kuin itse teos. Vähemmistötaiteilijan kannalta tämä tarkoittaa sitä, että hänen tuotantonsa todennäköisesti luokitellaan erityistodellisuuden tuotteeksi, kuvaksi hänen vähemmistömaailmaansa.

Vähemmistökirjallisuuden lukija on tietoinen oppositioasenteestaan valtakulttuurin joihinkin osiin nähden. Hän lukee tietoisesti omiensa tekstiä ja odottaa siltä poliittista korrektiutta. Jos kirjailija hänen mielestään kuvaa omiaan kielteisesti tai väärin, suuttumus ja pettymys on suurempi kuin ulkopuolisen esittämän kuvauksen aiheuttama. Jokainen vähemmistökirjailija on tietoinen tästä sosiaalisesta kontrollista. Lisäksi mahdollinen kritiikki tulee taholta, jonka tuki ja lojaalisuus on usein kirjailijan luomisvoiman ja inspiraation kannalta ratkaiseva. Vähemmistökulttuurin taiteilija osaa odottaa väheksymistä ja marginalisointia kulttuurin kansallisilta vallankäyttäjiltä, se ikäänkuin kuuluu asiaan. Omien tuomio on henkisesti raskaampi kestää. Peliä pelataan omalla kentällä ja katsomossa istuu sukulaisia, lapsuudenystäviä ja perheenjäseniä. Taistelu määrittelyoikeudesta käydään monella tasolla, peräkkäin ja yhtäaikaan. Kirjailija toimii kaksinkertaisen paineen alaisena ja joutuu esittämään oman totuutensa monenlaisen marginalisoinnin uhasta tietoisena.

Toinen tärkeä modernin vähemmistökirjallisuuden tehtävä on protestin esittäminen. Vähemmistökirjailijoiden teemoissa näyttää usein esiintyvän enemmän tai vähemmän selviä intertekstuaalisia yhteyksiä ulkopuolisten esittämiin kuvauksiin. Tällaisen vastatekstin tarkoitus on kumota aikaisempi esimerkiksi virheellinen, loukkaava tai kohtuuttoman luokitteleva kuvaus. Ryhmän omasta näkökulmasta käsin esitetty yksittäinen kuvauskaan ei tietenkään ole universaali eikä sitä pidä tulkita absoluuttiseksi totuudeksi, mutta se on aina välttämätön osa ryhmän näkyväksi tekemisen prosessia. Jotta

kuvasta tulisi monipuolinen ja totuudenmukainen, tarvitaan monia tekstejä ja monenlaisia kirjailijapersoonallisuuksia.

Kolmanneksi kaunokirjallisuudella on ratkaiseva rooli vähemmistökielen säilyttämisessä ja kehittämisessä. Tällöin korostuu kaunokirjallisuuden esteettinen puoli. Kielen luova käyttäminen sekä suullisesti että kirjallisesti on välttämätöntä, jotta sen ilmaisuvoima säilyisi tuoreena ja iskevänä. Tässä haluan tarkentaa, että määrittelen kielen luovaksi käyttämiseksi sekä kirjoittamisen että lukemisen. Parhaimmillaan sanataide tuottaa ja stimuloi esteettisiä kielellisiä elämyksiä ja rohkaisee käyttäjänsä kokeilemaan oman kielikykyänsä rajoja. Parhaiten tämä prosessi toimii omalla kielellä kirjoitetun tekstin äärellä. Tekstin syvämerkitykset, rytmin ja rakenteen monimerkityksiset yksityiskohdat, sanaleikit, huumori ja intertekstuaaliset viittaukset toimivat parhaiten kielellä, jonka maailma ja ilmaisu-tapa on lukijan oma.

Totesin edellä, että vähemmistökirjailija on joiltakin osin samassa asemassa kuin kansalliskirjallisuuden luojat sata vuotta sitten. Kulttuurisia ihmisoikeuksia, moniarvoisuutta, etnisten juurien tärkeyttä ja kulttuurisen identiteetin moninaisuutta korostavat poliittiset ideologiat ovat vahvistaneet vähemmistöjen itsetietoisuutta länsimaissa ja sen myötä on noussut esiin kysymys vähemmistökielten kehittämisestä kirjakieliksi. Monien kielten kohdalla tämä tarkoittaa käytännössä revitalisaatioprosessin aloittamista, koska kieli on assimilaatiopolitiikan seurauksena jätetty kehittämättä ajan tasalle. Tästä syystä vähemmistökirjailijan kielivalinta on usein enemmistökieli, jolla hän on käynyt koulunsa ja opetettu ilmaisemaan itseään kirjallisesti.

Yksi uuden kirjallisen kulttuurin kirjailijoiden ensimmäisiä tehtäviä on löytää omiensa kadotettu kollektiivinen muisti ja tehdä se näkyväksi. Kansalliskirjallisuuden suuret kertomukset eivät riitä täyttämään tätä kulttuurista tarvetta.

Tarvitsemme kuvia omasta maailmastamme

Vähemmistökirjallisuuden teemat ovat usein samoja kuin valtakielen kirjallisuudessa ja taiteessa yleensä. Sellaiset ikuiset perusteemat kuin rakkaus, oikeudenmukaisuus, elämän valinnat, menetykset, pettymykset ja toivo esiintyvät kirjallisuudessa eri muodoissa kautta historian ja kautta maailman. Löydämme hienoja kuvauksia näistä ja monista muista tärkeistä ihmiselämän tekijöistä maailmankirjallisuudesta lukemattomilla kielillä. Mutta sen ohella tarvitsemme omia kertomuksiamme, joista löydämme oman elämämme tekijöitä motiivi-tasolla. Motiivien tunnistettavuus on teeman välittymisessä tärkeä. Tarvitsemme omia tarinoitamme, joissa kuvataan meikäläisiä, meidän maisemaamme ja ympäristöämme, meidän historiaamme. Tunnistettavuus on taiteen

omaksumisessa ja maailman haltuunottamisessa tärkeää. Lukija voi olla kirjailijan tulkinnasta eri mieltä, mutta hän tunnistaa kuvatun maailman ja hallitsee sen. Jotta olisimme ehjiä ja kokonaisia ihmisiä, meidän täytyy saada sijoittaa itsemme omaan historiaamme, nauraa omalle huumorillemme, tunnistaa omat symbolimme. Tarvitsemme tekstejä, joista tunnustamme oman kulttuurisen minämme.

Kirjallisuudella on edellä mainittujen lisäksi vielä eräs tärkeä kulttuurinen tehtävä. Kirjailija tuo näkyväksi haavoittuvan ja ristiriitaisen ihmisen. Poliitikassa ja tutkimuksessa on usein esillä vahvoja taistelijoita ja pärjääjiä, jotka puhuvat varmaan sävyyn meidän kaikkien puolesta. Kirjallisuus näyttää myös säröisen, pettyneen ja epäonnistuneen, mutta silti arvokkaan, kiinnostavan ja ainutlaatuisen ihmisen.